

ELÄKEJÄRJESTELMÄN TASAPAINOTTAMINEN ELINIÄN MUUTTUESSA ERÄISSÄ MAISSA

Yleistä

Eläkejärjestelmien kestävyys on eliniän pitenemisen ja huoltosuhteen heikkenemisen vuoksi noussut esiin Suomessa ja useassa muussa maassa. Eläkejärjestelmän katsotaan olevan kestävällä pohjalla, kun eläkemeno ja maksutulo ovat hyväksyttävän tasoisina tasapainossa. Käytännössä tasapainottaminen on pitkäkestoista ja monivaiheista työtä, sillä eläketason ja maksutason muotoutuminen riippuvat useasta taustalla vaikuttavasta taloudellisesta, väestöllisestä ja yhteiskunnallisesta tekijästä.

Kestävyys koskettaa erityisesti etuusperusteisia järjestelmiä, mikäli etuudet säilyvät muuttumattomina. Eläkejärjestelmän tasapainoa on etsitty säätelemällä etuustasoa kuten Suomessa, Portugalissa ja Saksassa tai suoraviivaisemmin säätelemällä eläkeikää kuten Tanskassa ja Ranskassa. Maksuperusteisissa järjestelmissä maksutason muutokset heijastuvat suoraan eläketason muutoksina. Ruotsin ja Italian samoin kuin Puolan ja Latvian uusissa eläkejärjestelmissä vanhuuseläke määräytyy maksujen perusteella. Monissa Euroopan Unionin uusissa jäsenmaissa (EU12) eliniän muutos otetaan huomioon vain pienessä maksuperusteisessa rahastoeläkeosassa.

Teknisesti eläkejärjestelmiä on sopeutettu eliniän muutokseen jakamalla eläkkeen pääoma-arvo elinaikakertoimella vastaamaan pidentynyttä elinaikaa tai indeksoimalla eläkettä huoltosuhteen muutosta vastaavasti. Elinajan huomioon ottaminen voi toteutua arvioimalla etukäteen odotettavissa oleva elinikä tai sopeuttamalla eläkejärjestelmä kulloinkin jo toteutuneeseen elinikään. Sopeutustoimet voivat olla automaattisia tai erilliseen päätökseen perustuvia.

Oheisena on luokiteltuna eräiden EU-jäsenmaiden eläkejärjestelmiä järjestelmien pääperiaatteiden mukaan – todellisuudessa järjestelmissä voivat piirteet olla osittain sekoittuneina.

Elinajan pitenemisen vaikutus eri eläkejärjestelmätyypeissä

Maa	Maksuperusteinen eläke (DC)	Nimellisesti maksuperusteinen eläke (NDC)	Eläketason säätäminen (DB)	Eläke-edellytykset
Suomi			X	
Ruotsi	X	X		
Norja		X		
Tanska	(X)			X
Italia		X		
Portugali			X	
Ranska				X
Itävalta			(X)	
Saksa			X	
Puola	X	X		
Latvia	X	X		
Liettua	X			
Viro	X			
Slovakia	X			
Unkari	X			
Romania	X			
Bulgaria	X			

Leimaa antavaa on, että ilman radikaaleja toimenpiteitä käytettävissä olevien tasapainoa ohjaavien eläkepoliittisten muuttujien ensisijaisuus määräytyy pitkälti eläkejärjestelmätyypin pohjalta.

MAKSUPERUSTEISET ELÄKEJÄRJESTELMÄT – DC ja NDC

Ruotsi

Ansaintaeläke: Eläkkeelle siirryttäessä koko kertynyt eläkepääoma muutetaan eläkkeeksi jakamalla se määrätyllä [jakoluvulla](#). Jakoluku on sama kaikille samana vuonna syntyneille. Jakoluvun suuruuteen vaikuttaa keskimääräinen jäljellä oleva elinaika ja eläkkeelläoloajan oletettu kiinteä 1,6 prosentin reaalitylokehitys. Eliniän piteneminen nostaa jakolukua ja pienentää maksettavaa eläkettä. Toisaalta oletettu reaalitylokehitys pienentää jakolukua. Jos eläke otetaan ennen 65 vuoden ikää, eläke määrätään alustavalla jakoluvulla. Lopullinen jakoluku määrätään vasta sen vuoden alussa, jona ikäluokka täyttää 65 vuotta. Jäljellä oleva elinaika arvioidaan käyttäen 5 edellisen vuoden kuolevuustilastoja.

Rahastaeläke muutetaan eläkkeeksi vakuutusperiaatteiden mukaisesti, miehille ja naisille kuitenkin samoilla ehdoilla. Rahastaeläkkeeseen sovelletaan omaa jakolukua.

Vanhan ATP-järjestelmän eläkkeisiin jakoluku ei vaikuta.

Norja

Norjan vanhuuseläkejärjestelmä muutetaan maksuperusteiseksi (NDC) vuodesta 2011 alkaen. Samalla nykyinen 67 vuoden eläkeikä muunnetaan joustavaksi ikävälille 62–75. Vuonna 1963 ja sen jälkeen syntyneiden eläke määräytyy kokonaan uuden lainsäädännön mukaan. Eläke määräytyy edelleen vanhojen sääntöjen mukaan vuonna 1953 ja sitä ennen syntyneillä. Väliin jäävät ikäluokat (1954–1962) saavat eläkkeensä osittain vanhan ja osittain uusien laskentasääntöjen mukaan.

Uudessa [järjestelmässä](#) eläkkeen määrä suhteutetaan vakuutetun oman ikäluokan keskimääräiseen odotettavissa olevaan elinikään käyttämällä Ruotsin tavoin ns. jakolukua (delingstall) eläkkeen laskennassa. Samoin kuin Ruotsissa Norjassa reaalitylokehitys – oletus 0,75 prosenttia - pienentää jakolukua. Jakoluku määrätään jokaiselle syntymävuosiluokalle erikseen sille vuodelle, jona kukin syntymävuosiluokka täyttää 61 vuotta käyttäen 10 edellisen vuoden kuolevuustilastoja.

Joustavan eläkeiän mahdollisuus tulee voimaan kaikille vuodesta 2011 alkaen. Eläkkeen laskentasäännöstä riippumatta jakolukua sovelletaan porrastetusti (forholdstall) kaikkiin vuosina 1943–1962 syntyneisiin. Jakoluku vaikuttaa täysimääräisesti vuonna 1963 ja sen jälkeen syntyneisiin.

Italia

Italian vuonna 1996 uudistetussa vanhuuseläkejärjestelmässä sovelletaan eläkkeellesiirtymisiän (57v – 65v) mukaan määräytyviä kertoimia. Kerrointa tarkistetaan työ- ja sosiaaliministeriön päätöksellä kymmenen vuoden välein. Kertoimen suuruuteen vaikuttaa keskimääräinen jäljellä oleva elinaika ja oletettu 1,5 prosentin reaalkorko. Kerrointa olisi voitu muuttaa ensimmäisen kerran vuonna 2006, mutta näin ei kuitenkaan tehty, vaan kertoimen tarkistus

siirrettiin vuoteen 2010. Kertoimen päivityksestä vastaava komitea on ehdottanut, että kerrointaulukkoa muutettaisiin jatkossa kolmen vuoden välein.

EU-12-maat

Puolassa ja Latviassa vanhuuseläke määräytyy samoin kuin Ruotsissa: jakojärjestelmäperiaatteella rahoitettavasta maksuperusteisesta ansaintaeläkkeestä ja täysin rahastoidusta, maksuperusteisesta rahastoeläkkeestä. Elinajanodote vaikuttaa koko vanhuuseläketurvaan. Sen sijaan Unkarissa, Virossa, Liettuassa, Slovakiassa, Bulgariassa ja Romaniassa elinajanodote vaikuttaa vain osaan kokonaisvanhuuseläkkeestä eli rahastoeläkkeeseen. EU-12 maissa maksuperusteiset järjestelmät ovat pakollisia pääsääntöisesti vain työssäkäyvän väestön nuoremmille ikäluokille.

ETUUSPERUSTEISET ELÄKEJÄRJESTELMÄT – DB

Suomi

Suomen eläkejärjestelmässä tasapainoa haetaan eläkkeellesiirtymisiän nousulla ja eläkkeiden sopeuttamisella pitenevään ikään käyttämällä elinaikakerrointa. Elinaikakerroin perustuu eliniän odotteeseen.

Elinaikakerroin määrätään jokaiselle syntymävuosiluokalle erikseen sille vuodelle, jona kukin syntymävuosiluokka täyttää 62 vuotta. Ensimmäisen kerran kerroin määrätään perusvuodelle 2009, jolloin vuonna 1947 syntyneet täyttävät 62 vuotta. Ensimmäisen kerran perusarvosta poikkeava elinaikakerroin määrätään vuonna 2009 vuodelle 2010. Tällöin ensimmäinen syntymävuosiluokka, jonka eläkkeeseen elinaikakerroin käytännössä vaikuttaa, ovat vuonna 1948 syntyneet. Elinaikakerroin on sama miehille ja naisille. Kerroin on ikäluokkakohtaisesti vakio elinkaaren loppuun saakka, eivätkä myöhempien ikäluokkien kertoimien arvoerot muutoksen suunnasta riippumatta heijastu aikaisempien ikäluokkien elinaikakertoimien arvoihin ja eläkkeisiin. Elinaikakerrointa ei sovelleta ennen vuotta 2010 alkaneeseen työkyvyttömyyteen perustuvaan eläkkeeseen.

Tanska

Tanskassa eläkeikä on sidottu elinajanodotteen kehitykseen. Kansaneläkejärjestelmän vanhuuseläkeikä nostetaan ensin asteittain vuodesta 2024 alkaen nykyisestä 65 vuodesta 67 vuoteen (ks. alla oleva taulukko). Vuonna 1963 ja sen jälkeen syntyneillä kansaneläkkeen ja ATP-eläkkeen vanhuuseläkeikä sidotaan elinajanodotteen kehitykseen.

Syntymävuosi	Kansaneläkeikä
– 31.12.1958	65
1.1.1959 – 30.6.1959	65 ½
1.7.1959 – 31.12.1959	66
1.1.1960 – 30.6.1960	66 ½
1.7.1960 – 31.12.1962	67
1.1.1963 –	67 +

Portugali

Eläkejärjestelmässä on varauduttu odotettavissa olevan eliniän pitenemiseen tarkistamalla eläkkeen määrä vastaamaan odotettavissa olevaa elinaikaa. Tarkistus tehdään soveltamalla elinaikakerrointa ("*factor de sustentabilidade*"), joka perustuu eliniän odotteeseen 65 vuoden iässä. Kerrointa sovelle-

taan 31.12.2007 jälkeen alkaviin vanhuuseläkkeisiin. Kerrointa ei kuitenkaan sovelleta vanhuuseläkkeeseen, joka

- perustuu ennen 1.1.2008 alkaneeseen työkyvyttömyyseläkkeeseen tai
- määräytyy täyteen työkyvyttömyyteen perustuvaan työkyvyttömyyseläkkeeseen, jos eläkettä on maksettu 65 vuoden ikään mennessä kauemmin kuin 20 vuotta tai jos vakuutettu oli 1.6.2007 rekisteröitynä järjestelmään ja eläkettä on maksettu pidemmän aikaa kuin puolet 1.6.2007 ja 65 vuoden iän saavuttamisen välisestä ajasta.

Elinaikakerroin saadaan suhteesta:

65-vuotiaiden odotettavissa oleva elinikä v. 2006 /

65-vuotiaiden odotettavissa oleva elinikä vanhuuseläkkeen tai työkyvyttömyyseläkkeen vanhuuseläkkeeksi muuntamisvuotta edeltävänä vuonna.

Elinaikakerrointa on sovellettu 1.1.2008 alkaen.

Elinaikakerroimen aiheuttaman eläkemenetyksen korvaamiseksi on mahdollista joko maksaa lisämaksua pakolliseen eläkejärjestelmään tai vapaaehtoiseen eläkejärjestelmään tai jatkaa työskentelyä lykkäyskorotuksin yli eläkkeeseen oikeuttavan iän.

Ranska

Ranskassa elinajanodote vaikuttaa täyden eläkkeen saamiseksi vaadittavan vakuutusajan pituuteen. Täyden vanhuuseläkkeen saa kun vakuutusaikaa on kertynyt 160 vuosineljänneestä eli 40 vuotta. Vuosina 1994–2003 vaadittavaa vakuutusaikaa pidennettiin 37,5 vuodesta 40 vuoteen. Vuosina 2009–2012 vakuutusaikavaatimusta pidennetään yksi vuosineljännes vuodessa 164 vuosineljännekseen (41 vuoteen). Tämän jälkeen vakuutusaikavaatimusta tarkistetaan viiden vuoden välein elinajanodotteen kehityksen mukaisesti. Vuoteen 2020 mennessä täyteen eläkkeeseen vaaditun vakuutusajan arvellaan nousevan 41,5–41,75 vuoteen, missä oletuksena on elinajan kasvu 1,25–1,5 vuodeltä kymmenessä vuodessa.

Itävalta

Itävallassa on perustettu eläkejärjestelmän pitkän aikavälin taloudellista kestävyttä arvioiva pysyvä seurantajärjestelmä vuonna 2007. Asiantuntijakomitean tehtävänä on kolmen vuoden välein arvioida ja ehdottaa maan hallitukselle eläkejärjestelmän taloudellista kestävyttä parantavia toimenpiteitä. Keskeisenä arviointivälineenä on vuoden 2005 eläkeuudistuksessa käyttöön otettu kestävyyskerroin, joka tulee sovellettavaksi, mikäli elinajanodote poikkeaa ennustetulta kasvu-uralta. Kestävyyskerroimella ei automaattisesti koroteta eläkeikää, vaan komitean ehdotuksesta tasapainottamistoimenpiteet voidaan suunnata myös eläkemaksuihin ja maksussa oleviin eläkkeisiin.

Saksa

Saksan eläkejärjestelmän kestävyteen on kiinnitetty huomiota useissa eläkekeitä koskevissa muutoksissa 1992 alkaen, jolloin painopisteenä oli eläkeiän korottaminen. Eläkejärjestelmän tasapainottamistoimenpiteiden osoittaututtua riittämättömäksi alettiin kiinnittää huomiota väestökelijöihin ja työvoimatekijöihin, jotka katsottiin pitkällä tähtäimellä vaikuttaviksi tasapainotekijöiksi. Näin kehitettiin vuonna 2005 käyttöön otettu eläkkeiden kestävyyskerroin (*Nachhaltigkeitsfaktor*). Kerroin ei ole suoraviivainen pelkkä elinaikakerroin eikä se perustu elinajan odotteeseen, mutta elinajan piteneminen tai muutos on muutoin otettu huomioon kestävyyskerroimessa. Kerroin määräytyy eläkkeensaajien lukumäärän ja eläkevakuutusmaksuja maksavien vakuutettujen luku-

määrän suhteen vuosimuutoksista. Eläkkeensaajien määrä muuttuu sen mukaan, kuinka paljon myönnetään uusia eläkkeitä ja miten pitkään maksussa olevat eläkkeet jatkuvat. Kertoimessa heijastuvat eliniän muutos, ikäluokkien kokoerot ja kulloinenkin työllisyystilanne.

Kestävyyskertoimen vaikutuksesta otetaan eläkkeenlaskennassa huomioon vain $\frac{1}{4}$. Tästä on säännös Saksan [eläkelaiissa](#), joten säännön muuttaminen on mahdollista vain poliittisella päätöksellä. Jos kertoimen vaikutus otettaisiin kokonaan huomioon, merkitsisi se eläkejärjestelmän tasapainottamista pelkästään eläketason muutoksen kautta ilman maksutason muutosta. Kestävyyskertoimen kehitys voi olla myös eläkkeitä parantavaa. Kestävyyskerroin vaikuttaa kaikkiin eläkkeisiin. Eläkkeiden tarkistus tehdään vuosittain – vuoden 2008 osalta kertoimen käytöstä luovuttiin liittopäivien päätöksellä.